

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИБІР УКРАЇНИ ТА МОДЕРНІЗАЦІЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ

УДК 378.14+37.014.5(4:477)

М. В. Босенко

РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ У КОНТЕКСТІ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ: ПРОМІЖНІ РЕЗУЛЬТАТИ ТА ВИКЛИКИ

За три роки вже виповниться двадцять з моменту підписання так званої Болонської Декларації міністрами освіти 29 країн Західної та Центральної Європи, від чого йде відлік сучасного процесу реформування системи вищої освіти у провідних державах Європи та світу. Нагадаємо, що Україна приєдналась до цього процесу ще у травні 2005 року. На сьогоднішній день учасниками болонського процесу є 48 країн, включаючи усі країни Європейського Союзу та Східного партнерства. В історичні площині двадцять років є мізерним терміном, проте, враховуючи сучасні інтенсивні темпи соціально-економічного зростання у країнах Європи та світу, активні глобалізаційні тенденції, включаючи й галузь освіти, євроінтеграційні процеси, що відбуваються останнім часом в Україні, можна говорити про те, що майже двадцять років є досить достатнім строком, щоб підбити окремі проміжні підсумки процесів реформування системи освіти у контексті болонського процесу, наголосити на його позитивних результатах, визначити окремі недоліки, окреслити перспективи розвитку цього процесу у загальноєвропейській системі освіти в цілому та у національних системах, включаючи українську, зокрема.

Необхідно зауважити, що за цей час світова наукова думка збагатилась чисельними працями вітчизняних та зарубіжних дослідників, у центрі уваги яких перебувають проблеми реформування системи освіти у контексті болонського процесу (В. Андрущенко, О. Ареф'єв, В. Байденко, В. Журавський, М. Згуровський, В. Кремень, В. Курило, Г. Мотова, С. Смирнов, Л. Рябоконт, С. Савченко, П. Сікорський, М. Степко, З. Тимошенко, Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ, І. Шинкаренко, І. Юхновський та ін.). У своїх роботах вчені окреслюють основні напрями, за якими має відбуватися процес структурного реформування національних систем освіти, зміни освітніх програм та інституційних перетворень. До них переважно відносять такі: прийняття зручних та зрозумілих градацій дипломів, ступенів і кваліфікацій; запровадження двоступеневої системи освіти; впровадження єдиної системи кредитних одиниць; визначення та дотримання європейських стандартів якості освітніх послуг; усунення перепон для більшої мобільності студентів, викладачів, дослідників та управлінців вищої школи та ін.

Отже, мета статті – на основі аналізу науково-практичної та методичної літератури встановити проміжні результати реформування світової системи вищої освіти у контексті болонського процесу та визначити перспективи розвитку цього процесу у країнах Європи в цілому та в Україні зокрема.

Нагадаємо, що Болонська конвенція закріпила 6 основних принципів навчального процесу:

1. Введення двоциклового навчання: додипломного та післядипломного. Додипломний цикл передбачає одержання 1-го академічного ступеня (бакалавр). При цьому тривалість навчання на додипломному циклі має бути не менше 3 і не більше 4 років. Успішне завершення 1-го циклу відкриває доступ до 2-го циклу – післядипломного. Навчання впродовж 2-го циклу може передбачати отримання ступеня магістра (через 1-2 роки навчання після одержання 1-го ступеня) і/або докторського ступеня (за умови загальної тривалості навчання 7-8 років).

2. Запровадження системи кредитів на основі Європейської системи трансферу оцінок (ECTS). ECTS обумовлює кредитно-модульну організацію навчального процесу, яка базується на поєднанні модульних технологій навчання та залікових освітніх одиниць (кредитів). Зменшує навантаження на студентів, оскільки за умов її впровадження відсутні сесії. Система не передбачає обов'язкового семестрового екзамену для всіх студентів. Протягом навчального семестру студенти складають два модульні контролі під час тижнів, вільних від аудиторних занять, а їх знання оцінюються за 100-бальною шкалою. Студенти, які за результатами модульних контролів здобули з конкретних навчальних дисциплін не менше від встановленої мінімальної кількості балів, атестуються з цих дисциплін із виставленням їм державної семестрової оцінки («відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно») відповідно до шкали переведення. Студенти, атестовані з оцінкою «незадовільно», зобов'язані складати семестрові іспити. Семестрові іспити можуть також складати студенти, які бажають покращити оцінку, отриману за результатами модульних контролів. Оцінювання знань на іспитах здійснюється у 100-бальній шкалі з наступним переведенням у державну оцінку.

3. Контроль якості освіти передбачається здійснювати акредитаційними агентствами, незалежними від національних урядів і міжнародних організацій. Оцінка буде ґрунтуватися не на тривалості або змісті навчання, а на тих знаннях, уміннях і навичках, що їх отримали випускники. Одночасно будуть встановлені стандарти транснаціональної освіти.

4. Розширення мобільності студентів, викладацького складу та іншого персоналу для взаємного збагачення європейським досвідом. Передбачається зміна національних законодавчих актів у сфері працевлаштування іноземців.

5. Забезпечення працевлаштування випускників. Усі академічні ступені й інші кваліфікації мають бути затребувані європейським ринком праці, а професійне визнання кваліфікацій має бути спрощене. Для забезпечення визнання кваліфікацій планується повсюдне використання Додатка до диплома, рекомендованого ЮНЕСКО.

6. Забезпечення привабливості європейської системи освіти. Одним із головних завдань, що має бути вирішене в рамках Болонського процесу, є залучення в Європу більшої кількості студентів з інших регіонів світу. Вважається, що введення загальноєвропейської системи гарантії якості освіти, кредитної системи накопичення, легко доступних кваліфікацій тощо сприятиме підвищенню інтересу європейських та інших громадян до вищої освіти [1, с. 11–50].

Проаналізуємо, наскільки ефективним є процес реформування системи вищої освіти у контексті болонського процесу та які проблеми постають перед національними системами освіти у цьому контексті на сьогоднішній день, зокрема в Україні, країнах СНД, країнах Східного партнерства.

На думку І. Рисаєва, детальний аналіз передболонського, болонського й постболонського етапів інтеграції європейського освітнього простору показує, що за ейфорією, романтизмом і переможними промовами про формування єдиного європейського освітнього простору й становлення нової якості освіти приховується неоднозначна ситуація. Причому в різних країнах-учасницях болонського процесу вона виглядає неоднаково. Не розв'язавши низку істотних проблем, неможливо буде забезпечити вищій освіті стратегічну роль у процесі формування знань і соціально-економічному розвитку європейських країн [2, с. 21].

До проблем у процесі євроінтеграції у галузі освіти вчений відносить наступні. По-перше, болонський процес було запущено у 1999 р., в умовах, коли не існувало чітко розробленої теоретичної концепції реформ; концепція й філософія болонського процесу формувалися разом із болонськими реформами. По-друге, члени болонського процесу, які вступили на цей шлях пізніше перших 15 країн-членів Європейського союзу, у силу об'єктивних і суб'єктивних причин виявилися не зовсім готові до тісної інтеграції. Цю обставину, звичайно, необхідно було враховувати при розробці стратегії й основних програм болонських реформ. По-третє, зайве форсоване впровадження болонських новацій у деяких країнах викликало протестний рух студентів і викладачів, яке особливо активізувалося влітку восени 2009 р. У зв'язку із цим учасникам болонського процесу необхідно вести масштабну роз'яснювальну роботу серед студентів і викладачів, вносити своєчасні корективи у процеси реалізації реформ із урахуванням специфіки конкретних країн, регіонів, ВНЗ. По-четверте, частина студентів виявилася не готовою до самостійної роботи: були відсутні відповідні навички й мотивація. До того ж, болонський процес був покликаний підсилити зв'язок науки й викладання.

Однак низький рівень оплати праці викладачів і велике навчальне навантаження в деяких країнах (у тому числі в країнах СНД) приводять до зниження мотивації й можливостей викладачів активно займатися науково-дослідною роботою [2, с. 21].

Натомість, Т. Маргарян та О. Дикова доходять висновку про те, що головною мотивацією для розвитку болонського процесу в цілому є не стільки необхідність створення міжнародного глобального співробітництва, скільки створення конкуренції у сфері освіти. На думку вчених, Європа намагається за допомогою даного процесу скласти конкуренцію у галузі вищої освіти Сполученим Штатам Америки, які залучають у свої університети талановитих студентів із країн СНД, Європи та Азії. У Болонській декларації 1999 р. чітко позначено, що необхідно розглядати завдання підвищення конкурентоспроможності європейської системи вищої освіти на світовому рівні. Для країн СНД розвиток болонського процесу є важливим компонентом у створенні структури національних кваліфікаційних стандартів. Із цього погляду болонський процес можна розглядати як потужний інструмент зміцнення конкурентоспроможності національних університетів. При цьому слід враховувати, що світовий досвід необхідно переймати не наосліп, а з урахуванням соціокультурного середовища, національної самобутності, особливостей менталітету нації, її традицій, звичаїв, інтересів різних соціальних верств і т.і. [3, с. 8].

М. Лебедева вважає, що після швидкого екстенсивного етапу подальший розвиток болонського процесу зіткнувся із серйозними обмеженнями. Насамперед, вони пов'язані з абсолютизацією формальних моментів, спробою дуже деталізовано розробити й прописати параметри, за якими можна порівнювати процес освіти за різними дисциплінами, у різних країнах, у різних університетах і т.і. [4, с. 88].

Логіка розвитку болонського процесу наводить дослідника до постановки питання про недостатність розвитку тільки технологічного боку й необхідності звертання до змістовних питань. Останнє, на думку М. Лебедевої, неможливо без активної ролі професійного співтовариства, тобто професорів і викладачів [4, с. 89].

Не можна не погодитись із думкою В. Дунаєва, що за роки, що минули із часу підписання Болонської декларації, стало зрозуміло, що стратегічні цілі, поставлені перед європейським вищою освітою у 1999 році, для свого досягнення зажадають значно більше часу й зусиль, ніж це передбачалося спочатку. Без активного включення всіх акторів освітнього процесу у боротьбу за реформи, політичні ініціативи євробюрократів і політиків не принесуть очікуваних плодів. Політичні, економічні, культурні й освітні цілі болонського процесу складно досягти, ніж гармонізувати архітектуру вищої освіти в Європі. Для цього треба знайти механізми узгодження інтересів усіх зацікавлених соціальних груп: політиків, бізнесменів, вчених, викладачів, студентів, профспілок, неурядових організацій та ін. [5, с. 14].

А. Коробкова слушно зауважує, що основними напрямками реформування вищої освіти у провідних країнах світу є: фундаменталізація вищої освіти; індивідуалізація навчання (кожен студент працює за своїм індивідуальним планом і у зручному для себе темпі); впровадження корпоративних програм (навчання у вищій школі поєднується з працею у фірмах чи компаніях); широке залучення молоді до актуальних проблем науки; вдосконалення якості вищої освіти; підвищення інтересу до проблем талановитої молоді; модернізація технологій навчання; інтенсифікація навчального процесу; навчання за кордоном; поширення системи перевірки навчальної роботи; широке використання дистанційного навчання й тестового контролю; впровадження триступеневої моделі організації стаціонарного навчання; реалізація модульної системи; складання навчальних планів за кредитними оцінками та ін. [6, с. 67].

Виходячи із сучасного стану вищої освіти України в контексті її відповідності вимогам болонського процесу авторка доходить таких висновків:

1. Вища освіта України це достатньо сформована система, яка відповідає структурі освіти розвинених країн світу. Функціонує відпрацьована ступенева система вищої освіти, яка враховує світові тенденції та національні особливості і традиції вищої школи України.

2. Система вищої освіти України передбачає отримання випускниками вищих навчальних закладів таких освітньо-кваліфікаційних рівнів: молодший спеціаліст, бакалавр, спеціаліст, магістр. З метою адаптації цих рівнів до вимог Болонського процесу в Україні передбачається змінити рівень спеціаліста на рівень магістра інженерії, магістра права, магістра з бізнес-адміністрування і так далі за галузевою ознакою поряд з існуючим рівнем магістра, який відповідатиме європейському рівню «*master of science*».

3. Переважна більшість університетів України використовують рейтингово-модульну систему оцінювання успішності студентів, основу для впровадження кредитно-модульної системи, подібної до ECTS.

4. Нагальне завдання системи вищої освіти України – оптимізація структури вищих навчальних закладів, розширення та зменшення кількості навчальних напрямів і спеціальностей підготовки фахівців різних рівнів, визначення місця бакалавра та магістра в системі розподілу праці.

5. В Україні плідно працює державна система акредитації, ліцензування й атестації вищих навчальних закладів, яка дозволяє об'єктивно оцінити можливості навчального закладу готувати фахівців на рівні національних і світових стандартів.

6. Україна активно співпрацює з країнами ЄС щодо впровадження європейської тематики у вищу освіту, яка відображена у спільних проектах і програмах.

7. Існуюча в Україні система наукових ступенів кандидата наук і доктора наук може бути адаптована до системи, прийнятої в Європі, після

узгодження структури спеціальностей і критеріїв якості підготовки PhD та кандидатів наук. Водночас ступінь доктора наук може залишитися тільки в Україні як вітчизняне визначення вищої наукової кваліфікації фахівців.

8. Для реалізації принципу «освіта протягом усього життя» в Україні потрібно удосконалити систему перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців, створення навчально-науково-виробничих комплексів при вищих навчальних закладах, підсилення зв'язків університетів з підприємствами та галузями економіки України [6, с. 70–71].

Лімітовані рамки наукової статті не дозволяють нам представити увесь спектр доробків, пов'язаних із аналізом успішності болонського процесу у реформуванні системи європейської освіти. Проте, узагальнюючи висновки сучасних українських та зарубіжних дослідників ми наголошуємо на тому, що здебільшого вчені позитивно оцінюють результати цього процесу. У першу чергу вони пов'язані із покращенням якості вищої освіти у країнах-учасниках та розширенням мобільності студентів та професорсько-викладацького складу у питаннях академічного та наукового співробітництва. До головних проблем у реформуванні системи освіти у контексті болонського процесу дослідники відносять суттєву різницю у рівні соціально-економічного розвитку європейських країн (зокрема, низький рівень спостерігається саме в країнах СНД), приділення надмірної уваги питанням технологізації освіти замість вирішення проблем її змістовного характеру, недостатню увагу до особливостей національної самобутності та національного менталітету в євроінтеграційних процесах у галузі освіти. Головними викликами у процесі реформування системи вищої освіти в Україні у контексті болонського процесу залишаються проблеми оптимізації структури вищих навчальних закладів, розширення кількості навчальних напрямів і спеціальностей підготовки фахівців різних рівнів, удосконалення системи перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців, створення навчально-науково-виробничих комплексів при вищих навчальних закладах, підсилення зв'язків університетів із зарубіжними партнерами та із підприємствами різних галузей економіки в Україні та світі.

Список використаної літератури

1. **Болонский** процесс: Концептуально-методологические проблемы качества высшего образования (книга-приложение 3) / Под науч. ред. д-ра пед. наук, профессора В. И. Байденко. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2009. – 304 с.
2. **Рысаев И. Ш.** Болонский процесс: первые итоги, противоречия и перспективы / И. Ш. Рысаев // Экономика и управление: научно-практический журнал. – 2014. – №1(117). – С. 16–23.
3. **Маргарян Т. Д.** Болонский процесс в России: проблемы и перспективы / Т. Д. Маргарян, О. Д. Дикова // Гуманитарный вестник. – 2013. – Вып. 5. – Электронный ресурс. – Режим доступа : <http://hmbul.bmstu.ru/catalog/pedagog/hidden/70.html>.
4. **Лебедева М. М.**

Болонский процесс: первые результаты и задание на завтра (ракурс международные отношения) / М. М. Лебедева // Болонский процесс: проблемы и перспективы. – М. : Оргсервис, 2006. – С. 86–98.

5. Дунаев В. Болонский процесс: история и перспективы / В. Дунаев // Адукатор. – 2010. – №1(17). – С. 11–14.

6. Коробкова О. А. Основні проблеми реформування і перспективи розвитку вищої педагогічної освіти у контексті болонського процесу / О. А. Коробкова // Вісник психології і педагогіки : Збірник матеріалів Міжкафедрального методологічного семінару «Сучасні освітні стратегії формування професійної компетентності майбутніх учителів початкової школи» (22 листопада, 2012 р., м. Київ) / Педагогічний інститут Київського університету імені Бориса Грінченка, Інститут психології і соціальної педагогіки Київського університету імені Бориса Грінченка. – Вип. 10. – К., 2012. – С. 66–71.

Босенко М. В. Реформування системи вищої освіти у контексті болонського процесу: проміжні результати та виклики

У статті на основі аналізу наукових праць сучасних вітчизняних та зарубіжних педагогів встановлено основні результати болонського процесу у сфері реформування системи вищої освіти європейських країн, наголошено на ключових проблемах, які перешкоджають розвитку цього процесу у країнах СНД, окреслено перспективи розбудови освітньої реформи в країнах-учасницях болонської декларації в цілому та в Україні зокрема. Незважаючи на загальну позитивну оцінку болонського процесу, автор наголошує, що сучасними викликами у реформуванні системи вищої освіти в Україні залишаються проблеми оптимізації структури вищих навчальних закладів, розширення кількості навчальних напрямів і спеціальностей підготовки фахівців різних рівнів, удосконалення системи перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців тощо.

Ключові слова: Болонська декларація, болонський процес, система вищої освіти, реформування системи вищої освіти.

Босенко М. В. Реформирование системы высшего образования в контексте болонского процесса: промежуточные результаты и вызовы

В статье на основе анализа научных работ современных отечественных и зарубежных педагогов показаны основные результаты болонского процесса в сфере реформирования системы высшего образования европейских стран, сделан акцент на имеющихся ключевых проблемах, которые препятствуют развитию этого процесса в странах СНГ, определены перспективы развития образовательной реформы в странах-участницах болонской декларации в целом и в Украине в частности. Несмотря на общую положительную оценку болонского процесса, автор подчеркивает, что современными вызовами в реформировании системы высшего образования в Украине остаются проблемы оптимизации структуры высших учебных заведений,

расширения количества направлений и специальностей подготовки специалистов разных уровней, усовершенствования системы переподготовки и повышения квалификации специалистов и т.д.

Ключевые слова: Болонская декларация, болонский процесс, система высшего образования, реформирование системы высшего образования.

Bosenko M. Reformation of System of Higher Education in Context of Bologna Process: Intermediary Results and Challenges

The article deals with the analysis of the main results of the Bologna process in reforming the system of higher education of the European countries. The author focuses on the existing key problems that hinder the development of the reforms in the CIS countries in general and in Ukraine in particular and outlines the perspectives of the implementation of educational reforms in future.

The main achievements of the Bologna process are connected with an obvious improvement in the quality of higher education in the participating countries, the extension of students' and teachers' mobility in questions of their academic and scientific cooperation.

The key problems in the process of the reformation of the system of higher education are reflected by a significant difference in the level of the socio-economic status of different European counties, an excessive attention paid to technologies in education to the detriment of its content, insufficient account of the peculiarities of the national mentality in the processes of euro-integration in the educational sphere.

The challenges that Ukraine faces today while reforming its system of higher education deal with the necessity to optimize the structure of higher educational establishments, to increase the number of directions of specialists' training, to improve the system of their post-graduate education, etc.

Key words: the Bologna Declaration, the Bologna process, the system of higher education, reformation of the system of higher education.

Стаття надійшла до редакції 12.08.2016 р.

Прийнято до друку 30.09.2016 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Курило В. С.

УДК 378:005.35]:159.923

К. А. Бровко

СУТНІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ФЕНОМЕНУ КОРПОРАТИВНА КУЛЬТУРА ОСОБИСТОСТІ

Важливою складовою процесу професійно-особистісного становлення студента є освітнє середовище вищого навчального закладу, в якому він виступає суб'єктом власного професійного зростання. Одним із